

МӘДЕНИ МҰРА
ғылыми журнал

КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ
научный журнал

CULTURAL HERITAGE
science journal

ISSN: 3006-1377 (online)

№2 (113)

Астана
2026

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА:

ӘБДІҒАЛИҰЛЫ
Берік

– саяси ғылымдар кандидаты, алқа төрағасы (Қазақстан)

ИБРАЕВА
Ақмарал Ғосманқызы

– алқа төрағасының орынбасары, Қазақстан ұлттық жаратылыстану ғылымдары академиясының академигі, тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан)

ТАЙМАҒАМБЕТОВ
Жәкен Қожахметұлы

– ҚР ҰҒА академигі, тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан)

САМАШЕВ
Зайнолла Самашұлы

– тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан)

АЯҒАН
Бүркітбай Гелманұлы

– ҚР ҰҒА құрметті академигі, тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР Еңбек сіңірген қайраткері (Қазақстан)

ОҢҒАРҰЛЫ Ақан

– тарих ғылымдарының кандидаты (Қазақстан)

ҮМІТҚАЛИЕВ
Ұлан Үмітқалиұлы

– тарих ғылымдарының кандидаты, профессор (Қазақстан)

ИСМАИЛОВА
Жанат Хамидовна

– тарих ғылымдарының докторы, профессор (Өзбекстан)

ЦЗИ Сяофен

– PhD докторы (Қытай)

ВОЛЬФРАМ Сабине

– PhD докторы (Германия)

ШТЕЙН Гил

– PhD докторы (АҚШ)

ОУТРАМ Алан

– PhD докторы (Ұлыбритания)

ШОМФАЙ Иштван

– PhD докторы (Венгрия)

ӘБДУАҚАП Қара

– PhD докторы (Түркия)

ДАВЫДОВ
Владимир Николаевич

– әлеуметтану ғылымдарының кандидаты, PhD докторы (Ресей Федерациясы)

АҒАТАЙ
Өткірбай Мылтықбайұлы

– PhD докторы (Қазақстан)

ДУВАНБЕКОВ
Руслан Сабырұлы

– PhD докторы (Қазақстан)

ИСКАКОВ
Қуаныш Алдабергенұлы

– PhD докторы (Қазақстан)

EDITORIAL BOARD:

Berik Abdygaliuly	– candidate of Political Science (Chairman of the editorial board) (Kazakhstan)
Akmaral Ibrayeva	– deputy chairman of the editorial board, Academician of the National Academy of Natural Sciences of Kazakhstan, Doctor of historical sciences, Professor (Kazakhstan)
Zhaken Taimagambetov	– academician of NAS RK, Doctor of Historical Sciences, Professor (Kazakhstan)
Zainolla Samashev	– doctor of Historical Sciences, (Kazakhstan)
Ayagan Burkitbay	– Honorary Academician of the NAS RK, doctor of Historical Sciences, Professor, Honored Worker of RK (Kazakhstan)
Ongaruly Akan	– candidate of Historical Sciences (Kazakhstan)
Umitkaliev Ulan	– candidate of Historical Sciences, Professor (Kazakhstan)
Ismailova Zhanat	– doctor of Historical Sciences, Professor (Uzbekistan)
Ji Xiaofen	– PhD (China)
Wolfram Sabine	– PhD (Germany)
Gil Stein	– PhD (USA)
Alan Outram	– PhD (UK)
Somfai Istvan	– PhD (Hungary)
Abdulvahap Kara	– PhD (Turkey)
Davydov Vladimir	– candidate of Sociological Sciences, PhD (Russian Federation)
Agatay Otkirbay	– PhD (Kazakhstan)
Duvanbekov Ruslan	– PhD (Kazakhstan)
Iskakov Kuanysh	– PhD (Kazakhstan)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

ӘБДІҒАЛИҰЛЫ
Берік

– кандидат политических наук (председатель коллегии) (Казахстан)

ИБРАЕВА
Акмарал Госмановна

– заместитель председателя коллегии, Академик Казахской национальной академии естественных наук, доктор исторических наук, профессор (Казахстан)

ТАЙМАГАМБЕТОВ
Жакен Кожаметович

– академик НАН РК, доктор исторических наук, профессор (Казахстан)

САМАШЕВ
Зайнолла Самашевич

– доктор исторических наук, профессор (Казахстан)

АЯҒАН
Буркитбай Гелманулы

– Почетный академик НАН РК, доктор исторических наук, профессор, Заслуженный деятель РК (Казахстан)

ОНГАРУЛЫ Акан

– кандидат исторических наук (Казахстан)

УМИТКАЛИЕВ
Улан Умиткалиевич

– кандидат исторических наук, профессор (Казахстан)

ИСМАИЛОВА
Жанат Хамидовна

– доктор исторических наук, профессор (Узбекистан)

ЦЗИ Сяофен

– PhD доктор (Китай)

ВОЛЬФРАМ Сабине

– PhD доктор (Германия)

ШТЕЙН Гил

– PhD доктор (США)

ОУТРАМ Алан

– PhD доктор (Великобритания)

ШОМФАЙ Иштван

– PhD доктор (Венгрия)

КАРА Абдукап

– PhD доктор (Турция)

ДАВЫДОВ
Владимир Николаевич

– кандидат социологических наук, PhD доктор (Российская Федерация)

АГАТАЙ
Уткирбай Мылтыкбайулы

– PhD доктор (Казахстан)

ДУВАНБЕКОВ
Руслан Сабырулы

– PhD доктор (Казахстан)

ИСКАКОВ
Куаныш Алдабергенович

– PhD доктор (Казахстан)

МАЗМҰНЫ / CONTENT / СОДЕРЖАНИЕ

Музей ісі / Museology / Музейное дело

<i>Әбдіғалиұлы Б., Кадримбетова Н.</i> Музей кеңістігіндегі тас мүсіндер: ғылыми зерттеу және экспозициялау мәселелері	
<i>Әбдіғалиұлы Б., Кадримбетова Н.</i> Каменные изваяния в музейном пространстве: вопросы научного изучения и экспонирования	
<i>Abdighaliuly B., Kadrimbetova N.</i> Stone statues in museum spaces: issues of scholarly research and exhibition...	8
<i>Каженова Г.Т., Акжасарова А.К.</i> Визуальные стратегии Национального музея Республики Казахстан в контексте формирования национальной идентичности	
<i>Каженова Г.Т., Акжасарова А.К.</i> Ұлттық бірегейлікті қалыптастыру контексіндегі Қазақстан Республикасы Ұлттық музейінің визуалды стратегиялары	
<i>Kazhenova G.T., Akzhasarova A.K.</i> Visual strategies of the National museum of the Republic of Kazakhstan in the context of the formation of national identity.....	24
<i>Тынайқұлова М., Мұхтарова Г., Кадримбетова Н.</i> Reconstruction and museumification of the remains of the Golden Man: contemporary methods of research and digitalization	
<i>Тынайқұлова М., Мұхтарова Г., Кадримбетова Н.</i> Алтын адамның қанқа сүйегін жаңғырту және музейлендіру мәселелері: заманауи әдістері мен цифрландыру	
<i>Тынайқұлова М., Мұхтарова Г., Кадримбетова Н.</i> Реконструкция и музеефикация останков золотого человека: современные методы исследования и цифровизация.....	37
<i>Асылбекова Н.О., Баудиярова Қ.Б., Кистаубаева А.Қ.</i> Қазақ кесеқабы: көшпелі тұрмыстың музейлік бейнесі	
<i>Асылбекова Н.О., Баудиярова К.Б., Кистаубаева А.К.</i> Казахский кесеқап: музейное отражение кочевой бытовой культуры	
<i>Asylbekova N.O., Baudiyarova K.B., Kistaubayeva A.K.</i> Kazakh keseqap: the museum image of nomadic lifestyle.....	51

Археология / Archaeology / Археология

<i>Таймагамбетов Ж.К., Алипова С.Б.</i> О некоторых методах естественно-научных дисциплин применяемых в исследовании палеолита Казахстана	
<i>Таймагамбетов Ж.Қ., Алипова С.Б.</i> Қазақстан палеолитін зерттеуде қолданылатын жаратылыстану-ғылыми пәндердің кейбір әдістері туралы	
<i>Taimagambetov Zh., Alipova S.</i> On some methods of natural science disciplines applied in the study of the paleolithic of Kazakhstan.....	62
<i>Талеев Д.А.</i> Келес өңірі қалалары мен қоныстарының типологиясы	
<i>Талеев Д.А.</i> Типология городов и поселений Келесского региона	
<i>Taleev D.A.</i> Typology of cities and settlements of the Keles Region.....	75
<i>Бисембаев А., Калдыбаева Г., Ахатов Г.</i> Средневековый форпост Жезды на северных чинках Устьурта: предварительные итоги исследования	
<i>Бисембаев А., Калдыбаева Г., Ахатов Г.</i> Үстірттің солтүстік жартастарындағы ортағасырлық Жезді бекеті: зерттеудің алдын ала нәтижелері	
<i>Bisembayev A., Kaldybayeva G., Akhatov G.</i> Medieval outpost Zhezdy on the northern escarpments of Ustyurt plateau: preliminary results of the study.....	89
<i>Иманғалиева М., Акымбек Е.</i> Природный фактор в выборе трасс караванных путей средневековья в Талас-Асинском бассейне	

- Иманғалиева М., Ақымбек Е.** Талас-Аса алабындағы ортағасырлық керуен жолдарының бағыттарын таңдаудағы табиғи фактор
Imangaliyeva M., Akymbek Ye. Natural factor in the selection of medieval caravan routes in the Talas-Asa basin..... 99
- Мурғабиев С., Бахтыбаев М., Малдыбекова Л., Серікбай Ә.** Қаратау жартас суреттерінің ішкі семантикалық сипатын саралау
Мурғабиев С., Бахтыбаев М., Малдыбекова Л., Серікбай А. Анализ внутренней семантики наскальных рисунков Каратау
Murgabaev S., Bakhtybaev M., Maldybekova L., Serikbay A. Analysis of the Semantic Properties of the Karatau Rock Pictures..... 112
- Шағирбаев М.С., Ганиева А.С., Сәкенов С.Қ., Идришева Б.У.** Археозоологическая характеристика хозяйственного уклада казахской зимовки Тажегүл-2 XVIII–XIX вв.
Шағирбаев М.С., Ганиева А.С., Сәкенов С.Қ., Идришева Б.У. XVIII–XIX ғғ. Тәжіғүл-2 қазақ қыстауының шаруашылық құрылымының археозоологиялық сипаттамасы
Shagirbayev M.S., Ganiyeva A.S., Sakenov S.K., Idrisheva B.U. Archaeozoological characterization of the economic structure of the kazakh wintering site Tazhegul-2 of the 18th–19th centuries..... 125
- Бекзатқызы И.** Цифровые 3D-модели керамики как источник морфометрических данных (на материалах Костанайского областного историко-краеведческого музея)
Бекзатқызы И. Керамиканың цифрлық 3D-модельдері морфометриялық деректер көзі ретінде (Қостанай облыстық тарихи-өлкетану музейінің материалдары негізінде)
Bekzatkyzy I. Digital 3D models of ceramics as a source of morphometric data (based on the materials of the Kostanay regional museum of history and local lore)..... 148
- Этнология / Ethnology / Этнология**
- Somfai Kara D.** Kipchak-Turkic (Kuman) speaking peoples and Hungarian prehistory
Шомфай Кара Д. Қыпшақ-түркі (құман) халықтары және мажарлардың арғы тарихы
Шомфай Кара Д. Кыпчакско-тюркские (куманские) народы и предистория венгров..... 162
- Әшбекова Г.У., Үмітқалиев Ұ.У., Саутбекова А.Г.** Қазақ халқының зергерлік бұйымдарындағы космологиялық символдар мен сакралдық түсініктер (Қазақстан Республикасының Ұлттық музейі материалдары негізінде)
Әшбекова Г.У., Умитқалиев У.У., Саутбекова А.Г. Космологические символы и сакральные представления в ювелирных изделиях казахского народа (на основе материалов Национального музея Республики Казахстан)
Eshbekova G.U., Umitkaliyev U.U., Sautbekova A.G. Cosmological symbols and sacred concepts in the jewelry of the Kazakh people (based on the materials of the National Museum of the Republic of Kazakhstan)... 168
- Ермекбаева М.А.** Қазақ мақал-мәтелдеріндегі қасқыр бейнесінің этномәдени семантикасы
Ермекбаева М.А. Этнокультурная семантика образа волка в казахских пословицах и поговорках
Yermekbayeva M.A. Ethnocultural semantics of the wolf image in Kazakh proverbs and sayings..... 179
- Жумадилова К.А., Әкиджи М., Утенов О.Т.** Түркі халықтарының дәстүрлі дүниетанымындағы «Жер-Су» ұғымы: мифологиялық негіздері мен мінәжат тәжірибелері
Жумадилова К.А., Әкиджи М., Утенов О.Т. Концепт «Жер-Су» в традиционном мировоззрении тюркских народов: мифологические основы и ритуальные практики
Zhumadilova K.A., Ekici M., Utenov O.T. The concept of «Yer-Sub» in the traditional worldview of Turkic peoples: mythological foundations and ritual practices..... 191

Тарих / History / История

- Сыдықов Е.Б., Дүйсен С.Ж., Жұманбай Р.Н.* 1920–1930 жылдары Қызылорда қаласында арнаулы орта және жоғары оқу орындарының құрылуы
Сыдықов Е.Б., Дүйсен С.Ж., Жұманбай Р.Н. Создание средних и высших учебных заведений в городе Кызылорда 1920-1930 годы
Sydykov E.B., Duysen S.Zh., Zhumanbay R.N. Establishment of secondary and higher educational institutions in the city of Kyzylorda 1920-1930 years..... 202
- Baigabatova N. K., Ishkalova G.I.* Labor market adaptation strategies of repatriates in the Zhetysu region
Байғабатова Н.К., Ишкалова Г.И. Репатрианттардың Жетісу облысының еңбек нарығына бейімделу стратегиялары
Байғабатова Н. К., Ишкалова Г.И. Стратегии адаптации репатриантов к рынку труда области Жетысу... 216
- Примкулова Г.Ж., Динашева Л.С., Орынбасарова Г.Ж.* Дәруіштер мұрасының Түркістан қаласының рухани-мәдени келбетін қалыптастырудағы рөлі мен маңызы
Примкулова Г.Ж., Динашева Л.С., Орынбасарова Г.Ж. Значение наследия дервишей в формировании духовного и культурного облика города Туркестан
Primkulova G.Zh., Dinasheva L.S., Orynbasarova G.Zh. The role of dervish heritage in shaping the spiritual and cultural identity of Turkestan..... 225

Шолу / Review / Обзор

- Жунисханов А., Маслов Х.Б., Құрманғалиев А. Ә.Т.* Төлеубаевтың «Раннесакская Шиликтинская культура» монографиясына шолу
Жунисханов А., Маслов Х.Б., Курманғалиев А. Обзор на монографию А.Т. Толеубаева «Раннесакская Шиликтинская культура»
Zhuniskhanov A., Maslov Kh.B., Kurmangaliev A. Review of A.T. Toleubayev's The Early Saka Shilikti Culture..... 238

Этнология/ Ethnology/ Этнология

IRSTI 03.61.91

<https://doi.org/10.47500/2026.v26.i2.12>

Somfai Kara D.

ELTE Research Centre for the Humanities

Budapest, Hungary

e-mail: somfaikara@gmail.com

KIPCHAK-TURKIC (KUMAN) SPEAKING PEOPLES AND HUNGARIAN PREHISTORY

Abstract. This article investigates what role of the Kipchak-Turkic (Kuman) speaking ethnic groups played in Hungarian prehistory. The Hungarian (On-Ogur) and Kabar tribes broke away from the Khazar Empire in the 9th century. They conquered the Carpathian Basin and moved out of the Volga Region (Etelköz) but some Hungarians remained in the region (Alania, Bashkiria). Kuman and Kipchak tribes started to dominate the Volga Region starting from the 10th century. In the 13th century the region was incorporated to the Mongol Empire as the Jochi Ulus, which promoted the Kuman-Kipchak language as a *lingua franca*. Eastern Hungarian assimilated to these Kipchak-Turkic speaking ethnic groups. After the disintegration of the Western Mongol Empire (Jochi Ulus) the nomadic Nogai Horde became the leading power in the Volga Region. This led to the formation of the modern ethnic groups like Nogai, Bashkir, Tawlu (Karachai-Balkar), Kumuklu and Kazan Tatar (Volga Bulgars). The ethnic history and folklore (oral history) provides many important data that helps us to reconstruct the prehistory of the Hungarian tribes in the Volga region.

Keywords: Magyars, Kuman-Kipchak, Mongol Empire, Jochi Ulus, *lingua franca*, Etelköz. Nogai.

For citation: Somfai Kara D. Kipchak-Turkic (Kuman) speaking peoples and Hungarian prehistory // Madeni Mura. 2026. №2 (113). Pp. 162-167 (in Eng.)

DOI: <https://doi.org/10.47500/2026.v26.i2.12>

Introduction

The history of the conquering Hungarians (Magyars) in the 9th century and their ethnic history have been the subject of serious scholarly debate for centuries due to the lack of written sources. Their Scythian and Hunnic ancestry were first questioned by linguistics, when they linked the Hungarian language to Uralic languages, including the Khanty and Mansi. We now know that the ethnic formation and history of peoples is a much more complicated process and cannot be modeled by the assumed history of the language currently spoken by them.

Methods and materials

We should combine various methods to reconstruct the prehistory of the Hungarians: written sources and folklore material. Medieval written records are the major sources of information. There are two certain points in the early history of the Hungarians:

1) Khazar Empire and the Hungarian-Kabar alliance (950): according to Emperor Constantine (Moravcsik, 2003).

2) Pagan Hungarians of Eastern Europe (Alania, Bashkiria): reports of friars Otto and Julian from 1231-1237 (Györffy, 1986: 61-82.).

Based on these, we can place the formation of the Magyars (Hungarian tribes) in the area of the steppe between the Caucasus and the Ural Mountains (Etelköz).

Then we have to try and reconstruct the ethnic history of the Volga region based on all the written records. We can combine this information with the folklore and oral history of the modern ethnic groups inhabiting this area. We also have to take into consideration the political, cultural and linguistic changes that happened here since the 10th century. Ethnic folklore provides a lot of important information on ethnic processes especially when written

sources are scarce or lacking. We have to concentrate on ethnic cultural aspects since language and politics do not determine the ethnic history of various groups from a specific region. Let us try to analyze the ethnic connections of Hungarians with other groups of the region. We can divide the ethnic history of the Volga region to three periods:

- 1) Khazar Era between the 7th and 10th centuries
- 2) Kuman Era between 10th and 13th century
- 3) Mongol Era between 13th and 15th century
- 4) Post-Mongol or Nogai Era between 15th and 18th century

Analysis

The Volga Region was inhabited by Turanian (Eastern Iranian) and Ugric peoples until the appearance of the Huns (around 370) and Western Turks (around 627) from Inner Asia (see Golden 1992: 135-141). The fur trade route east of the Urals came under the influence of the Turkic Empire in the 6th century. As a result some of the nomadic groups living here (Avars, Bulgars, Sabirs, Magyars, etc.) migrated to the plains of Eastern Europe. Perhaps it is no coincidence that the names of these peoples (Ugor and Ogur) all contain the plural *-r* (DOERF-ER 1973: 44-45), which is characteristic to the Bulgar language (other examples: Bashkir, Kangar, Kabar, Khazar, Tatar, etc.). In 657 by the campaign of the Chinese Tang Empire (618-907) against Central Asia, it occupied the central areas of the Onok State¹. At that time, two competing states, the Bulgars (632-668) and the Khazars (650-969) were established in the Eastern European region (Golden 1992: 112-113. and 236-244).

First, the steppes of Eastern Europe were ruled by the Great Bulgar Empire (632-668). After its central territory was conquered by the Khazar Empire, the Bulgars were pushed to the periphery (Volga-Kama, Dagestan and Danube). Two new states were created by them: Edil or Volga Bulgaria (680-1236) and Danube Bulgaria (Golden, 1992: 247-258).

The Khazar and Onogur are not ethnic names, but the names of the ruling Turkic clans! The Khazars considered themselves the successors of the Onogur state of the Western Turks. Around 830, the

Hungarians and Kabars rebelled (Golden, 1992: 239) and established an independent state. With the end of the Avar State in the Carpathian Basin (567-822), the fight for the territory began between the Hungarian State and the German-Roman Empire, whose only eastern vassal was the Principality of Moravia (833-907).

Contemporary sources identified the Hungarians with the Onogur² and Turk³ political names. However, Konstantinos mentions the Hungarians as Turks living in the region of Etelkozu (Etelköz), which is the region between the Etil (Volga) and Özü (Dnepr)⁴. Konstantinos Porphyrogenetos, notes that the seven Hungarian tribes spoke a different language than the Kabars!

Alania⁵ in the Caucasus played an important role in the Bulgar and Khazar Empires. The Khazars made an alliance with Alania against the Arab Empire in 722 (Alemany 2000). But with the separation of the Hungarians, the Alans also became independent. They made an alliance with Byzantium and adopted Christianity (Rayfield, 2012: 63-64)⁶. There was also a Burtas tribe along the Volga, which might also have been of Alan-As origin (Afanasiev, 1985).

Magyars remaining in Eastern Europe (Alania and Bashkiria) in Kuman Era. The Magyars who remained in the Khazar Empire could move in two directions, similar to the Bulgars. With the appearance of the Turkic-speaking nomads, Pechenek, Oguz and Kuman in the 9th century, they were pushed to the periphery of the Eastern European steppe, i.e. to the territory of Alania and Bashkiria.

The Kumans (1030-1223) pushed the Pechenek and Oguz all the way to the Carpathians (Györfy 1990 and Vásáry 2005). They made an alliance with the Alans in the south and Bashkirs in the north, but they also traded with Volga Bulgaria and Dagestan. The Kumans in alliance with the Kipchak tribe inhabited the entire fur trade route, and the linguistic shift of the region began (Kuman-Kipchak replacing Ugric and Oguric).

However, between 1218 and 1220, Chinggis Khan's Mongol Empire crushed the Kipchak and Khorezm Turkmen alliance. In 1222, the armies of Jebe and Sübeidei appeared on the Alan Pass⁷ and

¹ Its capital was the Sogdian town of Suyab. Today's Tokmok area (Chui Plain, Kyrgyzstan).

² See Georgius Monachus (837) Grat-Viellard-Clémencet 1964., St. Bertin Annales (862), Salzburg Annales (881).

³ Tourki in Greek, see Konstantin (950).

⁴ Etel k' Ozu in Greek means the "Volga and Dnepr" rivers. These rivers are still called Edil and Özü or Özew in Kipchak Turkic languages. Some Hungarian scholars placed Etelköz in modern Moldavia arguing that Etel meant simply river. But Turkic people only used that name for the Edil-Volga River that started in the Ural Mountains (Bashkir Ak-Edil or Russian Belaya).

⁵ Alan=Aryan=Iron in Ossetian or As=Jász in Hungarian.

⁶ Converted by Nicholas Mystikos (852-925) patriarch of Constantinople.

⁷ Its modern name is Darial form Persian Dar-i Alan "Gate of Alan".

the Kumans rushed to the aid of the Alans in vain. The Mongols defeated the armies of Köten and in 1223 another blow was inflicted on them in the Don (Ten) region (Ligeti 1962: 183-184)⁸. This defeat and the surrender of the Kipchaks led to the alliance of the Kumans and Alans (As) with the Kingdom of Hungary. The Kingdom of Hungary established a Kuman bishopric south of Jászvásár (Iasi) in the territory of Cumania (1226) and their prince Bars also converted to Christianity (Ferenč 1981). Béla IV assumed the title of King of Cumania (*Rex Cumaniae*, see Gyárfás 1873: 257-258). This caused the wrath of the Mongols, who considered the Kumans their subjects.

The habitat of the Kumans spread between the Carpathians, the Caucasus and the Urals. The Kumans knew about the Hungarian (Magyar) tribes in the east who lived in Alania and Bashkiria (e.g. *gyarmat, megyer*). North of the territory of Alania, there was a well-known merchant town called Mazhar along the Kuma river (Bendefy 1941). That is why friar Otto left for Alania (1231) and brought news about the Hungarians there (Györffy 1986, 28-30). He was followed by friar Julianus, who after reaching Circassia (former Zikia) made his way not to Alania (Asi) but to the land of the Burtas, who were probably related to the Alans. From there he traveled to Volga Bulgaria (1235), where he found the Magyars of Bashkiria (*Magna Hungaria*). Many scholars questioned these historical data. But in the Secret History of the Mongols (1240), the peoples along the Volga and Ural rivers⁹ are also listed (Ligeti 1962: 126), peoples who are indigenous of the region today: Bashkir, Magyar, Bulgar, Kipchak-Kanglı, As (Alan), Circassian.

Results

Era of the Mongol Empire and Jochi Ulus.

During Batu Khan's campaign (1236-1237), he took possession of the *ulus* (sub-empire) of his father Jochi who had previously died (1226). In 1237 during Julian's second trip, he had to turn back from the border of Volga Bulgaria, but he brought with him a threatening letter from Batu Khan (1227-1255). The Kumans could not resist Batu's military campaign, and the Magyar-Kuman *personal union* collapsed in 1239. A large number of Kuman and As subjects of Köten fled to Hungary.

The remaining Kumans and As in the east were brought under the rule of Nogai Khan (1262-1300). The official language of the Jochi Ulus became Kuman (also called Tatar), and the Mongol nobility also linguistically "assimilated" over the course of a hundred years. By the 14th century, the names Tatar and Kuman became identical. When a new Christian conversion began among the Kumans during the time of Özbek Khan (1313-1341), a bishopric was established in Sarai (the Khan's seat on the Edil/Volga, i.e. the Horde) where the Codex Cumanicus was written around 1330 (Kuun 1981). Bishop Thomas of Samarkand (Chagatai Ulus or *Mawara-al-nahr*) took the Pope's letter to the Christian inhabitants of Alania (including Magyars) in 1329 (Bendefy 1941: 59-63). After Khan Özbek's conversion to Islam, the connection with the Eastern Magyars of Alania, and Bashkiria was permanently lost.

The Kipchak Turkic *lingua franca* (Kuman or Tatar language) also spread in the commercial centers and peripheries of the Jochi Ulus (Golden Horde): Alania, Dagestan, Bashkiria, Volga Bulgaria, Western Siberia. The Nogai people were formed by the Kumans¹⁰, and the Bulgars became mostly Büsürmen (Muslim Kazan Tatars) and Chuvash (Golden 1992, 396-397). The Bashkir and Siberian Tatar people also changed their languages. Kazakhs still refer to them as *estek*, i.e. Russian *ostiak* (Golden 1992: 398-399). The Eastern Hungarians also assimilated to then local tribes.

A similar process took place in Alania, where one half of the Alans became Kuman-speaking Tawlu i.e. Karachay-Balkar (Golden 1992, 391), while the Ossetians (Iron-Digoron) preserved their ancient Sarmatian (Eastern Iranian) language. Probably the Bulgar or Onogur groups living on the coast of Dagestan (Kumuk) mixed (Golden 1992: 390) with the local Dagestan peoples (Lakku, Avar, Darga, Lezgi) and also became completely Tatar-speaking (Kuman-Kipchak).

The Bashkir, Bulgar, Onogur, Kabar and As ethnic groups that participated in the ethnogenesis of Hungarians all became Kipchak-speaking, just like the Eastern Hungarian groups that merged into them. In Eastern Europe where the Bulgar and Khazar states, and then the Kuman-Kipchak Tribal Union previously existed, new nomadic state formations were created with the disintegration of the Jochi

⁸By the Kalka River near Sea of Azov.

⁹The Mongols used the Mongolic versions of the Turkic names: İzil=Edil and Jayag=Jayık.

¹⁰This can be proven by Nogai oral tradition, e.g. Köten bätir and the Kuman'sv (kumanlar jırı) collected by the author among the Kara Nogais (Dagestan) in 2014.

Ulus. There were economic reasons for the disintegration of the Jochi Ulus, but two destructive campaigns (1391-1395) by the Barlas Temür¹¹ contributed greatly (Golden 1992, 301). In the battle along the Terk River (North Dagestan) in 1396, Temür crushed the army of Khan Toktamış (1380-1395), and the nearby town of Mazhar also fell victim to the battle (Bendefy 1941, 93.). The trading centers (Crimea, Kazan, Khajitarkan, Siberia) were separated from Jochi Ulus (Golden 1992, 318-329).

Disintegration of the Mongol Empire and rise of the Nogai Orda. The Nogai (1440-1634), Özbek (1446-1506) and Kazak nomadic hordes (1456-1718) appeared in the steppes. The nomadic population of the Nogai Horde consisted of the so-called Nogai-Tatar clans (Kipchak, Kanglı, As, Kongrat, Naiman, Mažar)¹² although originating mainly from the Kumans. The Nogai then freely nomadized in the grasslands between the Urals and the Caucasus.

After the establishment of the Russian Empire (1547), the Russians occupied the trading centers: Kazan (1552) and Astrakhan (1556) along the Volga (Golden 1992: 318-322), Tobolsk (1582) in Siberia, (FORSYTHE 1992, 28-38.). The capture of the Fur Trade and the Russian colonization of Siberia¹³ (1600-1660) began (FORSYTHE 1992, 28-47). In 1630 the Russians invited the Kalmaks¹⁴ to the Volga and new nomadic state was founded in the region (Lásd Golden 1992: 327)¹⁵.

The Nogais were pushed to the periphery, just as earlier the Bulgars, Onogurs and Hungarians

due to the migration of the Turkic peoples (Pechenek-Oguz Kuman-Kipchak). It is easy to notice this migration pattern of the region.

Some of the Nogais went to the North Caucasus: Koban, Terk and Kuma rivers (around the town of Mazhar). Another part settled in the territory of the Crimean Khanate (1441-1783) as far as Moldavia and the Lower Danube¹⁶. A third part was pushed to the north among the Bashkirs and Siberian Tatars. In other words, they followed the former migration patterns of Bulgars and Hungarians.

Conclusion

It is only through ethnological (ethnography and folklore), ethnomusicological (Agócs 2016), archeological and archaeogenetic research conducted among the Kipchak-Turkic speaking peoples of Eastern Europe (Bashkir, Kazan Tatar, Nogai, Tawlu, Kumuklu) that the ethnic history of ancient Hungarians (Magyars) can be clarified.

To this day, we do not know the cultural and historical processes that subtracted the so-called "Ugric" layer of the Hungarian language with East-Iranian (Sarmatian, Alan) and Old Bulgar (Onogur) substrata. Many problems of this early history cannot be clarified due to the lack of written sources. But the ethnic history of the Kipchak-Turkic peoples – which is fundamentally different from the history of the Kipchak language – can provide answers to many questions. As a result, Hungarian ethnic history becomes easier to reconstruct.

References

1. Afanasiev, G., 1985. Burtasy i lesostepnoj variant saltovo-majackoj kul'tury [Burtas' and the forest-steppe variant of the Saltovo-Mayak culture]. Soviet ethnography. No. 3. Pp.164-169 [in Russian]
2. Agócs, G., 2016. Bijnöger Hősének [Biinöger Epic Song]. Magyar Művészet. [Hungarian Art] IV/2. pp. 128-135.[in Hungarian]
3. Alemany, Agusti, 2000. Sources on the Alans: a critical compilation. Brill: Leiden. 464 p.
4. Bendefy, L., 1941. Kummagyaria. A kaukázusi magyarság története [The history of Hungarians in the Caucasus]. Cserépfalvi Publishing House, Budapest. [in Hungarian]
5. Doerfer, G., 1973. Zur Sparche der Hunnen [To save the Huns] // Central Asiatic Journal. Vol. XVII.

¹¹Barlas Temür was the Emir of Samarkand (1370-1405), we know him by his Persian nicknam Timur-lang "Timur the lame" or Tamerlan.

¹²The Mazhar is a very small clan among the Nogais of Kızlar (Kizliar) Raion (Dagestan) and they live together with other major clans (data collected by the Author, Dagestan, 2018).

¹³These were the Yenisei Kirgız, Buryat-Mongol, Sakha/Yakut and Daur territories.

¹⁴These Kalmaks were the Torgaut and Dörbet clans of Oirat-Mongols.

¹⁵Nogais split in 1557 and the Small Nogai Horde made alliance with the Crimean Khanate. The Great Nogai Horde came under Russian influence. After the Kalmak attack (1634) some Nogais migrated to Circassian Kabarda (around Besh-tau), other went to the Terk River (today North Dagestan). Other Nogai groups (jeti-san, jeti-üşkül, jem-boiluk) migrate to the Crimean Khanate.

¹⁶The Bužak and Ožak (Dobrudja) two sides of the Danube river.

Wiesbaden: Harrasowitz. pp. 44-45. [in German]

6. Ferent, I., 1981. The Kumans and their Bishopric. (Translated by Péter Pál Domokos), Szent István Society, Budapest.

7. Forsythe, J., 1992. History of the Peoples of Siberia: Russia's North Asian Colony 1581-1990. Cambridge: Cambridge University Press.

8. Golden, P., 1992. An Introduction to the History of the Turkic Peoples. pp. 135-141.

9. Gyárfás, I., 1873. A jász-kunok története [The story of the As-Kumans], II. volume. Sziládi: Kecskemét, pp. 257-258. [in Hungarian]

10. Györffy, Gy., 1986. Juliánusz barát és a napkelet felfedezése [Friar Julianus and the Discovery of the Orient]. Budapest: pp. 61-82. [in Hungarian]

11. Eastern elements of Hungarianness. 1990. Budapest: Gondolat.

12. Kuun, G. (ed.), 1981. Codex Cumanicus. with a Prolegomena to the Codex Cumanicus by L. Ligeti. (Budapest Oriental Reprints, Ser. B 1.)

13. Ligeti, L. [translator], 1962: The Secret History of the Mongols Budapest: Gondolat.

14. Moravcsik, Gy. [translator], 2003. De administrando imperium [On imperial administration]. Lectum Publishing. Szeged. [in Latin]

15. Vásáry, I., 2005. Cumans and Tatars. Cambridge: Cambridge University Press.

Шомфай Кара Д.

ELTE гуманитарлық ғылымдар зерттеу орталығы

Будапешт, Венгрия

e-mail: somfaikara@gmail.com

ҚЫПШАҚ-ТҮРКІ (ҚҰМАН) ХАЛЫҚТАРЫ ЖӘНЕ МАЖАРЛАРДЫҢ АРҒЫ ТАРИХЫ

Аңдатпа. Бұл мақалада қыпшақ-түркі (құман) тілдерінде сөйлеген этностық топтардың мажарлардың арғы тарихындағы рөлі қарастырылады. IX ғасырда мажар немесе оногур, сондай-ақ кабар тайпалары Хазар қағанатынан бөлініп шықты. Олар Еділ бойы өңірінен (Этелькезден) қоныс аударып, Карпат ойпатын жаулап алды. Алайда мажарлардың бір бөлігі осы аумақта (Алания мен Башқұртстан жерінде) қалып қойды. X ғасырдан бастап Еділ бойы өңірінде құман және қыпшақ тайпалары үстемдік ете бастады. XIII ғасырда бұл өңір Моңғол империясының құрамына Жошы ұлысы ретінде енді, соның нәтижесінде құман-қыпшақ тілі *lingua franca* деп аталатын этносаралық қарым-қатынас құралына айналды. Шығыс мажарлары осы қыпшақ-түркі этностық топтарының арасында ассимиляцияға ұшырады. Моңғол империясының батыс бөлігінің (Жошы ұлысының) ыдырауынан кейін Еділ бойы өңірінде жетекші күш ретінде көшпелі Ноғай Ордасы қалыптасты. Бұл үдеріс қазіргі ноғайлар, башқұрттар, таулықтар (қарашайлар мен балқарлар), құмықтар және Қазан татарлары (Еділ бұлғарлары) сияқты этностардың қалыптасуына ықпал етті. Халықтардың этностық тарихы мен фольклоры (ауызша тарихы) мажар тайпаларының Еділ бойындағы арғы тарихын қайта құруға мүмкіндік беретін маңызды деректерді сақтаған.

Кілт сөздер: мажарлар, құман-қыпшақтар, Моңғол империясы, Жошы ұлысы, *lingua franca*, Этелькез, ноғайлар.

Дәйексөз үшін: Шомфай Кара Д. Қыпшақ-түркі (құман) халықтары және мажарлардың арғы тарихы // Мәдени Мұра. 2026. №2(113). Б. 162-167 (ағылш.)

DOI: <https://doi.org/10.47500/2026.v26.i2.12>

Шомфай Кара Д.

ELTE Центр гуманитарных исследований
Будапешт, Венгрия
e-mail: somfaikara@gmail.com

**КЫПЧАКСКО-ТЮРКСКИЕ (КУМАНСКИЕ) НАРОДЫ И ПРЕДЫСТОРИЯ
ВЕНГРОВ**

Аннотация. В данной статье исследуется роль этнических групп, говорящих на кыпчакско-тюркских (куманских) языках, в предыстории венгерского народа. В IX веке венгерские, или оногурские, и кабарские племена отделились от Хазарского каганата. Они завоевали Карпатский бассейн, переселившись из региона Поволжья (Этелькёза), однако некоторая часть венгров осталась на этой территории (в Алании, Башкирии). Начиная с X века куманские и кыпчакские племена стали доминировать в Поволжье. В XIII веке регион вошел в состав Монгольской империи как Улус Джучи, что способствовало превращению куманско-кыпчакского языка в *lingua franca* – язык межэтнического общения. Восточные венгры ассимилировались среди этих кыпчакско-тюркских этнических групп. После распада западной части Монгольской империи (Улуса Джучи) ведущей силой в Поволжском регионе стала кочевая Ногайская Орда. Это привело к формированию таких современных этносов, как ногайцы, башкиры, тавлу (карачаевцы и балкарцы), кумыки и казанские татары (волжские булгары). Этническая история народов и фольклор (устная история) содержат много важных данных, которые помогают нам реконструировать предысторию венгерских племен в Поволжском регионе.

Keywords: Мадыяры, кумано-кыпчаки, Монгольская империя, Улус Джучи, *lingua franca*, Этелькез. ногаи.

Для цитирования: Шомфай Кара Д. Кыпчакско-тюркские (куманские) народы и предыстория венгров // Мадени Мұра. 2026. №2(113). С. 162-167 (англ.)
DOI: <https://doi.org/10.47500/2026.v26.i2.12>

Information about author:

Somfai Kara David, PhD, ELTE Research Centre for the Humanities, Budapest, Hungary.
ORCID: 0009-0007-5128-1999

Автор туралы мәлімет:

Шомфай Кара Д., PhD, ELTE гуманитарлық ғылымдар зерттеу орталығы, Будапешт, Венгрия.
ORCID: 0009-0007-5128-1999

Сведения об авторе:

Шомфай Кара Д., PhD, ELTE Центр гуманитарных исследований, Будапешт, Венгрия.
ORCID: 0009-0007-5128-1999